

WILLIAM E. WRIGHT: *Serf, Seigneur, and Sovereign. Agrarian Reform in Eighteenth-Century Bohemia*. Minneapolis, University of Minnesota Press, 1966. 217 s. \$ 6.00.

Den amerikanske professor William E. Wright har studeret udviklingen indenfor Habsburg-monarkiets lande og specielt bøhmiske landboforhold i perioden 1740–90. Han opridser hovedlinjerne i Bøhmens bondehistorie fra 1400'erne til 1740. De bøhmiske storbesiddere havde under hussiterkrigene fået mere magt over bønderne, men først efter 1550 begyndte godsejerne til dyrkning af deres forøgede hovedgårdsarealer at kræve større arbejdsydelse (*robot*), mod vederlag i form af græsning i skovene og ret til hugst, altså visse tømmer- og brændselsrettigheder. Tredivårskrigen og i det hele udviklingen i 1600-tallet indvirkede katastrofalt på de landbosociale forhold, mener Wright, og han anser bondeundertrykkelsen i Bøhmen og Mähren for tungere end i Schlesien. Det såkaldte *robotpatent*, som Leopold I udstedte i 1680, satte normalt hoveri til i det højeste 3 dage pr. uge, men desuden måtte bønderne udføre ekstraordinær robot. Karl VI.s *robotpatent* af 1717 indførte visse lettelser, og ved et tredje patent udstedt 1738 blev den nævnte 3 ugedages robot bekræftet og arbejdsdagens længde fastsat. For en dansker er det interessant at se, hvorledes de to principper for hoverifastsættelse, som i århundredets sidste trediedel brydes i dansk lovgivning, her synes kombineret: godsejeren kunne vælge mellem hoveri efter sædvane og overenskomst med bønderne om hoveriets art og omfang.

Maria Theresia viste som regent 1740–80 en særlig interesse for Bøhmen med dets ca. 3½ million indbyggere, overvejende tjekkiske bønder og håndværkere. Blandt godsejerne var der spaniere, italienere, franskmænd m. fl., der var indvandret under tredivårskrigen. Til leder af reformarbejdet valgte dronningen den dygtige og erfarne grev von Haugwitz. Reformerne skulle gøre bønderne til bedre skatteydere, men samtidig lette deres kår, idet de blev mindre afhængige af godsherrerne. På krongods lod reformer sig bedst gennemføre; domænebøndernes arveunderdanighed blev ophævet. Dronningen søgte dog også at beskytte bønderne mod godsejeres overgreb og virkede for frie overenskomster til fremme af naturalydelsers afløsning med penge. Hendes søn Joseph II, der blev medregent 1765, var en rastløs og yderst reformivrig regent uden moderens respekt for nedarvede rettigheder. Han var i princippet bondevenlig og tilhænger af godsudstykning. Hvis hovedgårdsjorden overalt på krongodset blev udstykket til små bondebrug, ville det fremme en befolkningstilvækst og øge statens økonomiske og militære styrke. – Voldsomme regnskyl ødelagde i 1770 og 71 høsten, og da regeringen søgte at hindre prisspekulation i Bøhmen, udnyttede godsejerne inflationen i Sachsen og Prøjsen og eksporterede korn til disse nabolande. Resultatet blev en hungersnød, der bortrev 1/10 af Bøhmens befolkning.

Reformer syntes nu mere nødvendige end nogensinde, og Maria Theresia fik nedsat en landbokommission, der skulle undersøge forholdene. Men de bøhmiske stænder modsatte sig gennemgribende reformer, og da regeringen tillod »frie« overenskomster mellem godsejere og bønder, viste begge parter sig uvillige til at forhandle. I stedet rejste bønderne i Øst- og Nordbøhmen sig i januar 1775 mod godsherrerne, som de mente havde hindret en lovgivning, der ville fritage hovbønderne for al robot; den økonomisk motiverede rejsning havde også et

religiøst (protestantisk) islæt. Opstanden blev undertrykt, men de fleste oprørere fik amnesti; Joseph så i sin mors ubeslutsomhed en hovedårsag til bondeuroen. Robotpatentet af 13. aug. 1775 tilsagde bønderne store hoverilettelser, men det var – efter Joseph II.s udsagn – »utroligt sjusket og uforståeligt« skrevet. Det afgørende var, at regeringen ikke kunne hindre godsejerne i at sætte sig ud over lovbestemmelserne.

Diskussionen om hoveriets ophævelse var begyndt i 1760'erne, men førte kun til små resultater. På krongodset søgte regeringen at gennemføre visse reformer: ophævelse af livegenskabet, hoveriafløsning og udstykning af jord til husmænd og inderster (Inleute), men den stødte på modstand hos embedsmændene. Langt større vanskelighed voldte godsejernes absolutte uvilje mod reformer, der ville medføre mindre indtægter og ophæve adskillige godsejerprivilegier.

I »Conclusions« fremhæver William E. Wright, at godsejeradelens opposition ikke var den eneste faktor, der hindrede agrarreformer i Bøhmen i 2. halvdel af det 18. årh. »Massive social inertia is the quietest but strongest enemy of reform«, fastslår han (s. 159). Maria Theresia og Joseph havde for få hjælpere og magtede ikke en dybtgående samfundsomdannelse. Ved sin utålmodighed og hensynsløshed vakte kejseren mistillid og stødte reform-sympatisører fra sig. Ophævelsen af livegenskab (stavnsbånd) og indskrænkning af hoveriet var dog ikke blot til gavn for bondestanden, men ville også kunne blive det for samfundet som helhed. Wright lader det spørgsmål ubesvaret, om Joseph II ved større varsomhed, resignation og evne til at overtale kunne have vundet godsejere for sig og samarbejdet med dem. Det ville dog være urealistisk at vente adelens medvirken til reformer, der skadede deres interesser. Ganske vist *kunne* godsejerne have klaret sig økonomisk, men at acceptere reformerne ville have været en indrømmelse af politisk nederlag og social degradering. De adelige godsejere var historisk og psykologisk dårligt forberedt på at fortsætte som de politisk, socialt og økonomisk ledende under ændrede samfundsforhold (som det skete i Danmark, hvor regeringens samarbejde med godsejerne var tilsigtet og stort set lykkedes i reformperioden omkring 1800).

For Bøhmens bønder blev Joseph II en helgenlignende beskytter, der havde ladet dem anc mere end just opleve friheden. Mørk reaktion fulgte efter kejserens død. Bønderne fik dog nogen økonomisk fremgang og vandt selvrespekt i reformperioden – det tjente til at opretholde og styrke de reformønsker og krav, som skulle blive opfyldt i 1848. – Skildringen af de to overordentlig forskellige reformregenter, Maria Theresia og sønnen Joseph, og af deres indsats er givet med mange detaljer, men få overraskende træk. Forholdene i landbosamfundet belyses – foruden af talrige publikationer – navnlig gennem arkivalier, der skyldes de nedsatte kommissioner og lovgivningsarbejdet. Unægtelig savnes der – som så ofte, når fortidens sociale problemer behandles – indgående oplysninger om fæstebøndernes forhold, især på de private godser. Findes der ikke godsarkiver? Ukendskab til bøndernes indstilling viser sig f. eks., når Wright kalder det dybt ironisk (»a crowning irony of the agrarian reforms in Bohemia«), at de bønder, som regeringen ene af alle ville hjælpe, var mistænksomme og tilbøjelige til at finde mangler ved reformerne, ja ofte diskuterede i det uendelige med kommissærerne om specielle, undertiden underordnede, problemer. Hvis talen var om danske fæstebønder på samme tid, ville dette nærmest være en selvfølge. Et

reformvenligt medlem af hoverikommisionen af 1795 har således anerkendende ord om bøndernes holdning, men lejlighedsvis også en bemærkning om, at de »vrevlede« forfærdeligt! Og det er overvejende sandsynligt, at de josephinske reformbestræbelser indeholdt enkeltheder af mere upraktisk og derfor mere irriterende natur end de reventlow-colbjørnsenske i Danmark.

FRIDLEV SKRUBBELTRANG

JOAN McDONALD: *Rousseau and the French Revolution 1762-1791*. The University of London. Historical Studies. London, The Athlone Press, 1965. x + 190 s. 35 sh.

Joan McDonald, en af den nyligt afdøde Alfred Cobbans mange elever, forsøger i sin analyse af Rousseaus indflydelse under den franske revolution, der af de fleste historikere har været accepteret som en given sag, nærmere at konkretisere denne indflydelses art og omfang. For at kunne gøre dette, hævder hun, er det nødvendigt at fremdrage træk, der er specifikt rousseauske og ikke blot er fælles tankegods for hele perioden. Derfor accepterer hun ikke de revolutionæres blotte henvisning til Rousseau, men søger at finde frem til konkrete påvirkninger fra hans skrifter, i første række fra *Contrat social*. Hendes metode er kvantitativ. Hun konstaterer, at der ved gennemgang af katalogerne over 500 privatbiblioteker i Paris' nærhed i tiden op mod revolutionen kun fandtes 1 eksemplar af bogen, og at der i en gennemgang af 1.114 pamfletter fra revolutionens første år kun fandtes 39 henvisninger til Rousseau, hvoraf de 20 var ganske generelle, og kun 12 var til *Contrat Social*; ligeledes finder hun ved en gennemgang af revolutionstidens mange *éloges* over Rousseau kun få og uvæsentlige henvisninger til hans politiske teorier. Og Mallet du Pans påstand: »J'ai entendu, en 1788, Marat lire et commenter le Contrat Social dans les promenades publiques, aux applaudissements d'un auditoire enthousiaste« maner hun ganske i jorden.

I og for sig forekommer dette ikke McDonald overraskende, heller ikke, at der er langt flere kontrarevolutionære forfattere og politikere, der konkret påberåber sig Rousseau, fordi han, efter hendes opfattelse, i politisk forstand var konservativ: »Essentially, Rousseau was a conservative, imbued with classical philosophy, free from the idea of progress and looking to the past rather than to the future«. Derfor bliver hendes bog til et velmotiveret opgør med J. L. Talmons opfattelse af ham som »the precursor of the totalitarian state«. Ikke Rousseaus ideer, men Rousseau-myten gjorde ham til revolutionens hero.

Joan McDonald har givet et fornemt eksempel på, hvorledes en kvantificering også på et idehistorisk materiale kan give frugtbare resultater. Nærliggende ville det være at efterprøve hendes these gennem EDB-behandling af den umådelige stofmængde, som forf. i denne bog kun har foretaget – forhåbentlig repræsentative stikprøver i.

JOHNY LEISNER